

DEÉSI DADAY ANDRÁS:
WESZPRÉMI ISTVÁN (1723–1799) MINT BIOGRÁFUS –
LEVELEZÉSÉNEK TÜKRÉBEN¹
1769–84

Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével.

Sajátságosan magyar sors az övé is. Az írók százai, kik hosszú emberöltőkön keresztül idézték adatait, jóformán megfeledeztek személyéről. A magyar orvosi rendből is egyedül Győry Tibor méltatta² a 'Tentamen de inoculanda peste' (Londini, 1755) alapján. Ebből az ismertetésből tudjuk meg, hogy Weszprémi volt az első, aki: „az eddig csakis himlő ellen alkalmazott inoculálást kiterjeszteni kívánta más fertőző betegségekre is” s így előharcosa lett az antitoxikus terápiának.

Tudjuk róla, hogy a debreceni kollégiumban 1741. július 2-án subscribált és több mint tizenegy éven át ette e nevezetes iskola kenyerét. Ez alatt az idő alatt jeles tanárai, a három Szilágyi, Maróthi, Tabajdi, Szathmári és a legendás hírű Hatvani Istán bizalma és a tanuló ifjúság szeretete 1749-ben praeceptor oratoriae-vá, azután bibliothekariussá, végül 1751 őszétől kezdve seniorrá tette.

Hogy három esztendeig tartó bibliothekariussága alatt a huszonöt éves Weszprémi milyen irányú munkásságot fejtett ki, talán örök titok marad. Lehet, hogy mellékesen ez alatt gyűjtögette össze a külföldi tanulmányok folytatásához szükséges pénzösszeg egy részét – noha özvegy édesanyja, nemes Bíró Zsuzsanna sem lehetett egészen vagyontalan asszony –, avagy orvosi előtanulmányokat végzett. Nincs kizárva, hogy a külföldi orvosegyetemeken járt Hatvani hívta fel a figyelmét orvostörténelmi adatok gyűjtésére, mivel külföldi tartózkodása alatt felismerte a magyarság ez irányú elmaradottságát, de valószínűbbnek látszik az a feltevés, hogy külföldi elhagyatottsága alatt magában Weszprémiben támadt a vágy, megmutatni a művelt nyugati népek orvosainak, hogy hazánk orvosi kultúrája is jelentős múltra tekinthetett vissza, noha magyar orvostudásunk nem volt. A 'Succincta biographia' megírására a magyar példák is lelkesíthették, a jeles magyar biográfusok: Bod Péter, Czittinger, Rotarides, Péterfi, Felker, Schwarz, Kaprinai, Wallaszky stb. példája, kiktől Weszprémi így emlékezik meg beköszöntőjében:

„Mivel ezen jeles életrajzírók első sorban theologusokat, philosophusokat és hazánk jogtudósait szedték össze jegyzeteikben és az orvosi rendhez tartozók közül csak igen keveset, azért ügyünk érdekében szükségesnek véljük, hogy a magyar irodalomtörténet ezen részét is alaposabban szemügyre vegyük és a művelődésnek ezen talaját, jóllehet nagyon terméketlennek látszik, erőinknek nem csekély megfeszítésével kitartóan kiműveljük. Ha háborúknak hirhedett vezéreit, kik az emberi nem romlására születtek és annak vérével betelni nem tudtak, egyetlen letűnt kor sem mulasztotta el szinte végnélküli magasztalásokban

¹ Forrás: Deési Daday András: Weszprémi mint biographus. = Népegészségügy, 1927. pp. 1052–1060.

² V. ö. Orvosi Hetilap, 1909.

részesíteni, sőt nem haboztak őket a Herosok, égiek és istenek sorába emelni – nemde több joggal fogjuk Aesculapius követőit a halhatatlanságra felavatni.”³

E sorok világosan mutatják, hogy Weszprémi a külföld felvilágosítására szánt munkájával egyidejűleg a fentebb említett szerzők munkáját szándékozott kibővíteni, teljessé tenni, ami neki egy fél élet feláldozásával sikerült is. Különöse végzése a sorsnak, hogy aki százaknak az életrajzadatait szedte össze, a maga életére vonatkozólag olyan keveset hagyott hátra.

Mikor e sorok megírásához fogtam, legtöbb adatot reméltem találni a Szinnyi 'Magyar írók és műveik'-ben említett Nagy István-féle kéziratból ('Kecskeméti Helikon'),⁴ melyben Szinnyi szerint Weszprémiről is történik említés. Tény, hogy e kézirat II. része 38. §-ában a következőket olvashatjuk:

„Weszprémi István jött Debreczenből, hol április 26-án 1732-ben lett a nagyobb diákok seregének tagjává és utoljára contrascribává. Ebből a hivatalból rendeltetett ő collegiumi tanács által kecskeméti rectornak.”

Ezzel szemben a debreceni kollégium évkönyveiben ezt a Weszprémi által beírt feljegyzést találjuk:

„Ego Steph. Weszprémi subscribo legibus III. coll. Debreceniensis 1741. die 2. julii.”

Nagy Istvánnál alább ismét azt olvassuk:

„Weszprémi 1743-ban folyamodott kérő levelével a kecskeméti eklézsia előljáróságához két tutzett aranyakat kérvén akadimiai útjára, olyan kötelezettséggel, hogyha a háborús környülállások miatt ki nem mehetne, ezt a summát, mint világos adósságot az eklézsianak vissza fogja fizetni. Ha pedig a külső országi utat szerencsésen végezheti, kötelezi magát, hogy az iskolában bizonyos ideig tanítóságot fog viselni.”

Hogy pedig kimehetett és tanítóságot viselt, a Kecskeméti Helikon így igazolja:

„Visszaérkezvén Akademiákról 1746-ban Weszprémi István írásban hagyott kötelezettsége szerint felvállalta a Rektorságot és viselte két esztendeig.”

Ezzel szemben a Horányi-féle életrajz, melynek adatait Weszprémi is helyben hagyta, azt mondja, hogy Weszprémi külföldi útjára 1752-ben indult, s csak 1756-ban tért vissza. Ez adatok szembeállítás után mellőznöm kellett a Kecskeméti Helikon adatait, mert az abban szereplő Weszprémi legfeljebb csak név és kortársa lehetett a magyar orvostörténelem atyjának. Szinnyi megállapítása tehát ez esetben korrigálásra szorul.

A Szinnyi művében felemlített ismertetések mind azonos adatokat sorolnak fel Horányi alapján.⁵ A 'Magyar Kurir' 1799. március 29-i számában megjelent nekrológ sem tartalmaz újat. Gulyás István nagybecsű kutatásai pedig a diákévekre vonatkoznak.⁶ Ilyenformán eddig ismeretlen források után kellett kutatnom, mit a Magyar Tudományos Akadémia levéltári osztályán meg is találtam.⁷ Ez a megtalált anyag tizenegy darab kézírásos eredeti levélből áll, melyek közül kettő magyar nyelven, a többi pedig latinul van írva. A két magyar nyelvűnek és hét másnak Weszprémi, kettőnek pedig Cornides Dániel a szerzője. A Weszprémi levelei posta útján kézbesített borítékos, lepecsételt, dátummal ellátott levelek, míg a Cornidesé impurumban maradt példányok, melyek sok más hasonlóval egy kötetben foglaltattak össze.⁸ E kötetben találunk még – ismeretlenekhez írt tudósításokban – néhány apróbb említést Weszprémiről, azonban ezeknek nagyobb jelentősége nincs.

Több más levélnek is sikerült nyomára akadnom, ezek azonban jelenleg egy nagyobb levéltári anyaggal együtt Bécsben tanulmányoztatnak.

³ Succincta... I. p. 2.

⁴ Nemzeti Könyvtár Kézirattára

⁵ Horányi: Memoria Hungarorum III. köt. p. 559.

⁶ Gulyás István: Debreczeni Protestans Lap, 1900. 2–6. sz.

⁷ MTA Könyvtárának Kézirattára. Cornides Dánielhez írt levelek. (Irod. levelezés 156. sz.)

⁸ MTA Könyvtárának Kézirattára. Cornides levelezése különbözőkkel (Irod. levelezés. 57. sz. I. 6. és 20. sz.)

Az említett tizenegy levél csak egy nagyon parányi töredéke annak a hatalmas bel- és külföldi levelezésnek, melyet Weszprémi műve érdekében folytatott. Elenyészően csekély része még a Cornidessel folytatott levelezésnek is, de így is elégséges arra, hogy a betekintést nyerhessünk tudósunk komoly, lelkiismeretes munkásságába, s megismerhessük a korviszonyokat, melyeknek nehézségeit úttörőinknek le kellett küzdeniök.

E levelezés abból az időből való, mikor Weszprémi az 1756-ban Utrechtben szerzett orvosi diplomáját Pozsonyban már nostrificáltatva, Debrecenben telepedett le s kiterjedt orvosi gyakorlata mellett már megírta a 'Kisded gyermekeknek nevelésükről való oktatás'-t (1760), s a 'Bábamesterségről tanító könyv' (1765) is elhagyta a nyomdát. Az utóbbi munka értékességét Mária Terézia kitüntetése (a gyémántokkal kirakott és a királyné arcképével ellátott nagy aranyérem) is bizonyítja.

Ezeknek a munkáknak a megírása, illetve fordítása idejében már a biográfiához is gyűjtögette az anyagot. Úgy látszik, hogy az orvostudományi kérdések mellett a történelmiiek érdekelték a legjobban, mert irodalomtörténeti, vallásos és szépirodalmi munkái szám szerint sem haladják meg azoknak felét.

*

1769. január 20-ig még szűk keretek között mozgott kutató és adatgyűjtő munkája. Ez időpontig az ország különböző helyein lakó orvos, tanár és pap barátai, ismerősei már valószínűleg összeszedték a hozzáférhető nyomtatványokat, iratokat. Ő pedig már kivonatolta, lemásolta mindazt, amihez a debreceni könyvtárakban hozzájuthatott. De mindazt kevésnek találta, s azért a hivatásos történétírókkal keresett összeköttetést Cordines révén, akit akkor még nem ismert, s Dániel helyett Andrásnak címez. A levél magyar fordítása így hangzik:

„Az éremtanban, sőt az egész történelemben való páratlan képzettséged arra indít, hogy Téged kiváló férfiú ezen kis levelemmel háborgatni merészeljelek. Én néhány év óta Magyarország és Erdély orvosainak történelmén dolgozom, azon szándékkal, hogy minden egyesnek: úgy a régieknek, mint az újabb koriaknak életrajzát és műveit egy kötetben foglaljam össze; hogy azonban ezen az utamon milyen nehezen haladhattam, azt ha nem mondom is, megérted. Amiért is, mint illik, alázatos lélekkel kérve-kérlek, sőt a tudomány közös szent ügyeire vonatkozva könyörgök hozzád, szíveskedjél Te is ezen ügyet közreműködéssel támogatni és amit a haza orvosainak története megvilágításához és teljesebbé tételéhez tartozónak vélsz, mindazt velem a maga idejében írásban közölni szíveskedjél.”

Weszprémi fáradhatatlan munkája olyan mértékben haladt előre, hogy 1774-ben már száz orvosnak életrajzát összeállíthatta és a Trattner-nyomda révén nyilvánosság elé bocsáthatta. Hogy hány példányban jelent meg ez az első kötet és ki fedezte a tetemes nyomdaköltségeket, nem tudjuk. De valószínűleg tartjuk, hogy a biztosíték előre megvolt arra, hogy nemes vállalkozása nem fog kudarcra végződni.

Weszprémi teljes tudatában volt annak, hogy munkája nem lehet teljes. Hisz ha a legaprólékosabban kutatott is át minden rendelkezésére álló anyagot, a nagyközönség kezeiben sok ismeretlen kéziratot lappanghatott. Ezért is munkája előszavában nyomatékosan kéri olvasóit, hogy minden birtokukban lévő anyagot juttassanak kezébe.⁹

Sajnos, hogy Weszprémi levelezésében a fentebb idézettől számítva tizenkét esztendő kell nyomtalanul átugranunk, hogy ismét keze írására akadjunk. Ez a tizenkét év azonban nem azt jelenti, hogy ez alatt szünetelt a két férfiú között a levelezés, hanem, hogy az akkor írt levelek elkallódtak. Az alább közlendő két levél hangja, modora ugyanis azt árulja el, hogy

⁹ Succincta... I. p. 4.

rendszeres levelezés folyt közöttük az alatt is, s a Cornideshez fűzött remény a legnagyobb mértékben beteljesedett. Hisz az széles alapokon nyugvó ismereteivel, kutatásainak eredményeivel nem fukarkodott, sőt azokat Weszprémi érdekében orvos történelmi irányba is kiterjesztette. 1781. augusztus 27-én azt kéri Cornidestől, hogy azt a két régi irodalmi forrásmunkát, melyek Deméni László orvosról kimerítő tudnivalókat tartalmaznak, szószerinti kiírás céljából mielőbb juttassa el hozzá.

„Noha Biographiám III-ik kötete a Trattner-nyomdát már jórészt elhagyta, talán mégis lesz alkalmam, hogy a Te forrásmunkáid kézhezvétele után az eléggé szövevényes Deméni-féle csomó a Te közreműködéssel megoldást nyerjen” – írja Cornidesnek.

Hogy Cornides valóban elküldte Weszpréminek a Deméndire vonatkozó adatokat, azt a Succincta 3. kötetében¹⁰ olvasható köszönő szavak bizonyítják.

„Semberi Szezyfried mester, orvosdoktor és Zsigmond császár udvari orvosa 1423. évben. Zachariás pozsonyi zsidó orvos 1511. évben. Gyula, valamint István orvosdoctorok 1558. évben. Eleázár zsidó, lengyelországi születési 1607. évben. Ezek a nevek Magyarország orvosainak köréből mind a mai napig teljesen ismeretlen előttem. Thaddeusnak és Casertanus püspöknek csak a neve ismerős előttem, de hogy honnan, nem tudom. A többiekéről már történt az én kis művemben valamelyes említés. Ha ezen orvosokról valamit az utókor emlékezetére még méltónak tartasz, barátságos szívvel kérlek, szíveskedjél azt velem a legrövidebb időn belül közölni: a legnagyobb nyereségnek szoktam tartani, ha a tudományos élet terén ilyen nagy hírű férfiútól tanulok valamit. Mihelyt az imént kiadott Biographiám néhány példányát Bécsből megkapom, alkalom adtán azonnal meg fogom azt neked küldeni Marosvásárhelyre, hogy háládatos lelkületem bizonyítékául visszaadjam neked azt a sokat, a mi abban részedről bennfoglaltatik.”

A másik levél (1781. október 15.) szó szerinti fordításban így hangzik:

„Jóindulattal teljes leveledet, a mely postaküldöncz útján érkezett, négy nappal ezelőtt annak rendje és módja szerint megkaptam és azt is a legnagyobb élvezettel olvastam. Igen nagy hálával vagyok eltelve irányodban, amiért egyetlen alkalmat sem mulasztasz el, hogy nekem felvilágosításokkal szolgálhass. Légy rajta kitűnő pártfogóm, hogy azt a németnyelvű kéziratot kis művet, amelyben Erdély orvosainak életrajzai tárgyaltnak, minél előbb olvashassam. Közöld velem, hogy a jelzett két forrásmunka valóban Deméni Lászlóról szól e, s hogy miként lehetne hozzájutni az egészhez és hogy az általad megnevezendő ügyvédet, akinek azok a Berényi–Tessler-féle pörben kezei közt voltak, olyannak ismered-e, ki azokat a mi használatunkra megengedné tisztán lemásoltatni; azt hiszem ugyanis, hogy a jelzett forrásmunkák hitelessége által Deméni Lászlóról idővel sokkal bizonyosabb dolgokat állíthatunk. Ne szűnjél meg, barátságos lelkületű férfiú az én törekvéseimet újabb adatokkal előmozdítani. Arról pedig, hogy munkámban tiszteletreméltó nevedről – amint látni fogod – gyakrabban teszek említést, szeretném, ha meggyőződnél.”

E levelek keltezésének idejében már a Biographia II. és III. kötete is elhagyta a sajtót. (1778. és 1781.) Ebből arra következtethetünk, hogy mű I. kötete a közönség, s főleg a szakemberek teljes megalégedését érdemelte ki, s mindenki sietett adatait rendelkezésre bocsátani. Hisz 1774-ben Weszprémi még csak egy kötetnyire becsülte anyagát, mi négy esztendő alatt 1778-ig kétszeresére, s újabb négy év alatt 1781-ig már a négyszeresére szaporodott. Hogy a külföld is tudomást szerzett volna a mű első kötetéről, nem valószínű. Ezt sejteti az is, hogy Weszprémi a II. kötet kiadása előtt olyan pártfogót keresett, ki hivatalos állásánál és összeköttetéseinél fogva a külföld előtt ismert volt, s így könnyebbé tehetette a munka elterjedését a haza határain túl is. Ebből a szempontból alig is eshetett másra a választása, mint báró Störck Antalra, aki nemcsak irodalmi működése révén, hanem mint a monarchia egyetemeinek feje is elismert tekintély volt, s mint ilyen nemcsak erkölcsi, hanem

¹⁰ p. 72.

anyagi támogatásban is részesíthette műve kiadásánál. Weszprémi kérő szóval fordult hozzá,¹¹ s nem csalódott benne, mert adakozó és segítő kezét szívesen nyújtotta oda mikor a mű további kötetének kiadása és külföldi terjesztése vált szükségessé. Erre vallanak Weszpréminek 1781-ben írt beismerő sorai:

„Hogy Magyarország és Erdély orvosainak karát a méltóságos nevedre hivatkozva és páratlan pártfogásodra támaszkodva nemcsak a mi honfitársaink, hanem a tudomány birodalmában járatos külföldiek mily szívesen fogadták, annak részletesebb ecsetelésétől visszatart szerénységem. Íme most hazán orvosainak egy másik csapatát állítom élettelenül a te tiszteletre méltó színed elé, kik a te jóakarátú közreműködésedet kérik, hogy Aesculapius módjára, aki Hippolytust paeoni fűvekkel új életre szólította, ismét visszatérjen a lélek halandó tagjaikba. Ne szűnjél meg ezt a hazát újabb szolgálataiddal gazdagítani.”¹²

Weszprémi eddig idézett sorai mind a munkakedvét, munkabírását, lankadatlan kutatási vágyát igazolják. Rendszeres és következetes s a legapróbb részletekre is kiterjedő munkásságában legfeljebb betegeskedései vehették ki kezéből a tollat. Az 1783. esztendő azonban fia betegségével és elvesztésével (Imre fia meghalt április 23-án) olyan végzetesre nehezedett a hatvan éves tudósra, hogy nagy munkájának sorsa csaknem megpecsételődött. A súlyos csapások ellen nem lázadt fel eddig soha, noha első házasságának mind három hajtását elveszítette, a második házasságából származott öt gyermeke közül pedig eddig hármat ragadt el a halál. De mikor családjának egyetlen férfiutóda is örökre elhagyta, céltalannak látta a további munkálkodást. Hisz életének minden célja, reménye, hervadt el benne, kiről a debreceni kollégium évkönyve feljegyzí, hogy: „Hosszabb életet érdemelt volna”. Bizonyára minden feltétel megvolt benne arra, hogy atyja örökébe lépjen. A természettudományok iránti szeretete és érdeklődése máris fokozott mértékben megnyilatkozott benne, amit Bruz László Hunyad megye orvosa 1782. május 10-én Cornideshez írt levele igazol:

„Dr. Weszprémit, ha találkozik vele, szívesen köszöntöm és fia számára a nyáron bizonyos szép collectiót szerzek.”¹³

1783. április 2-án, mikor Weszprémi az alább közlendő magyar nyelvű levelet Cornideshez írta, fia még életben volt, de apai szíve már számolt fia elvesztésével, s lelkében a nagy vihar már elcsendesedőben volt, hogy helyébe a megnyugvás költözzön. A levél hangján mind amellet érzik, hogy Weszprémi szellemi frissessége csökkent, tiszta meglátása gyengült. De kicsendül belőle az igaz magyar tudós hangja is:

„Jóllehet arra határozottam volt ez előtt meg magamat, hogy minden írásról leteszek, de az elmebeli nyughatatlanság arra ösztöngött, hogy biographiámnak IV. darabjához is már hozzáfogtam. A mely régi kézírást velem közölni méltóztatott volt az úr nemrégiben tiszteletes Miklós doctorról, azt így próbálgattam kicsinálni, amint azt itt berekesztett írásból megláthatja az úr, de tökéletességre kidolgozását megvallom ebbeli tehetlenségemet teljességgel nem hajhatom, mert nem tudom egyáltalában megmutatni, hogy mely nagy világi bírói hatalma lett légyen hazánkban a papi rendnek, a világi embereket mennyire tartotta légyen a maga bírói jármában, hogy és hányféle képpen szokta a törvényeket a világi embereknek kiszolgáltatni és osztán idővel apránként, hogy és miképpen vagy kik által lett az, hogy a papirenden valók kényszeríttenek a magok képzelt bírói törvényes jogokról lemondani. Arra kérem én mostan az urat, bizodalmasan egész obligatióval, méltóztatásuk ezek szerint ezen által küldött csekély írásomat, ha azt helyben hagyja az úr, továbbra is nyújtani és az mi a Magyar hazára nézve abban hátra vagyon, az én kedvemért egészen kipótolni és megmutatni bizonyos erősségekkel, mit csinált hajdanában e mi hazánkban a magyar clerus a világi törvények kiszolgáltatására nézve és több erre tartozó dolgokra is

¹¹ V. ö. Succincta... II. Előszó

¹² Succincta... III. p. 1.

¹³ MTA Könyvtárának Kézirattára. Cornideshez írt levelek

tanítson meg engemet az úr a maga szélesen kiterjedett tudománya szerint, hadd dicsekedhessem továbbra is az úrnak hozzám gyakran megmutatni szokott szívességével. Ismét újólal alázatos kérem az urat, hogy a mi az által küldött írásomban a magyar hazára nézve hátra vagyon méltóztassék, annyi üressége lévén, kidolgozni és hozzám idővel megküldeni, minthogy éppen nem sietős a munka.”

Az 1783. augusztus 20-án írt levélben ismét a régi Weszprémi szólal meg. A tőle megszokott alapossággal akarja tisztázni a legapróbb egyházi és szóértelmezési kérdéseket. Egyben fényes bizonyíték e levél arra nézve, hogy Cornides felvilágosításainak, magyarázatainak, megállapításainak milyen nagy jelentőséget és értéket tulajdonított. A levél – magyar fordításban – így szól:

„Gernyeszegről július 23-án kelt nagytudományról tanúskodó, baráti érzéssel és jóindulattal teljes leveledet hálás szívvel megkaptam. (olashatatlna név) fiának, Lászlónak és Zerechen mesternek, akik bizonyításod szerint királyi apothekariusok, külön fejezetet fogok szentelni, nemkülönben egy másikat özv. Erhardt Erzsébetnek és egy harmadikat Betha Jánosnak, a szentgotthárdi egyház citerci-rendi apátjának. Az ügühöz méltó alázatos lélekkel kérlek most is mint az előtt, hogy mint kegyesen megígérted, méltóztassál az egyházi joghatóságról szóló értekezésemre kiegészíteni... Kérlek ne mulasz el gazdag irodalmi készletedből rendelkezésemre bocsátani azokat az adatokat sem, amelyekről tudod, hogy céloom sikeresebb eléréséhez segítenek... De közben szeretném tőled megtudni, hogy vajon a Hédervári-féle levélben előforduló apothekarius pontosan egyezik-e a mi korunk pharmacopoláviával; Ducange ugyanis az ő szótárában különféle jelentőségeit sorolja fel e szónak. Használja ezt a kincstárnokok és kincstár vagy kamara élén állók jelzésére, nemkülönben a Hédervári által idézett forrásmunkában Zerechen mester, apothekarius Lajos király kamara grófjaként említettik. Hogy mint vélekedjem ezen kérdésben a te szavaidból kívánom megtudni.”

Az 1784-ik esztendőben írt levelek közül szintén kettőt őrzött meg az utókor. Belőlük megtudjuk, hogy a Biographia IV. kötete is befejezéshez közeledett akkor. Hogy mi sürgette Weszprémit a munkában, nem tudjuk. Talán szellemi kimerültség, betegség, vagy újabb sorscsapás? Avagy éppen Störck türelmetlensége, vagy olvasóinak kérése? Azt nem tételezhetjük fel, hogy beleunt volna a munkába, hisz érdeklődése továbbra is ébren maradt, s Cornidest még mindig olyan sok kérdéssel és kéréssel ostromolja, mint kezdetben. És ez egyiket sem hagyja teljesítés és válasz nélkül – noha némelykor ugyancsak megvárakoztatja Weszprémit – sőt másokat is belevon a munkába.

„Július 20. (1784) igénytelen munkámnak, a Biographiámnak IV. kötetének, mely utolsó lesz, rövid időn belül kénytelen leszek befejezni, de hogy annál elfogadhatóbb formában kerülhessen a nyilvánosság elé, ismét a te nagytudású támogatásodra van szükség, amiért is esdve kérlek, méltóztassál a magyar klérusnak a civil ügyekben alkalmazott joghatóságáról szóló rövid vázlatot – amint szíves voltál megígérni – elküldeni. A másik kérésem tárgya pedig az: Legyen rá gondod állandóan, hogy elolvashasam Listius János veszprémi püspöknek azon meghívó levelét, a melyben egy bizonyos névtelen hív meg a mennyegzőjére, midőn Sambucus János nővérétől született unokanővérét feleségül vette.¹⁴ Jól tudom, hogy ennek másolatát te Czirbeszhez küldted, de ezen kiváló férfiútól azt nagy elfoglaltsága miatt alig lehetne visszaszerezni.”¹⁵

Az október 19-i levél ismét magyarul van írva:

„Vettem a minapában az úrnak hozzám bocsátott új tudósításokkal megrakott úri levelét Tiszt. Páter Wágner úrnak czédulácskájával egyetemben, vettem legközelebb az Exegetica epistolákat is, de vettem mindkét rendbeli tudósítását az úrnak egész háladatossággal.”

¹⁴ Listius 1561. október 9-én, felesége halála után lépett a papi pályára. Mint királyi secretarius vette feleségül Oláh Lucreciát 1555. július 15-én. (Szinnyei)

¹⁵ Latinból fordítva.

Weszprémi levelezéséből a két utolsó darab 1786-ban van keltezve. Ezek közül azonban csak egyik érdekel bennünket közelebbről. Ebből tudjuk meg, hogy június 22-én már befejezte a Biographia utolsó kötetének megírását is, s hogy a kézirat megkezdte hosszú vándorlását a kinyomtatás felé. A korra jellemző lassúságot, nehézkességet kellett leküzdenie ennek is s ha Bécsben Störck, Pesten pedig Cornides nem sürgeti a szedést és kiadást; talán még 1787-ben sem jelenhetik meg az. Weszprémi debreceni házából figyelte aggódó szívvel nagy műve befejezésének sorsát. Ő maga nem mozdult ki, hogy személyesen tárgyaljon a Trattner-családdal. Talán beteget avagy éppen saját betegsége kötötte le annyira.

„A mult hóban hozzád küldött levelemben jeleztem, hogy három hónappal ezelőtt hírt kaptam Bécsből. Biographiám IV. kötete, a mely minden remény és vigasztalás nélkül ott hever már, a pesti Trattner nyomdájába küldetett kinyomtatás végett, de mivel a mai napig semmi bizonyosat nem hallottam arról, hogy valjon kéziratom mostanában hol bujkál, hogy valjon a pesti Trattner Bécsből atyjától megkapta-e vagy sem, ismételten kréve-kérlek, legyen gondod rá, hogy ezt tőled mielőbb megtudjam. Ha a pesti Trattner a kéziratot már kezeihez kapta, nem kételkedem benne, hogy irányomban tanúsított jóindulatodból kifolyólag annak oltalombavételét magadra fogod vállalni.”

Ha pedig a kézirat még most is Bécsben lappang, úgy meg fogja kérni báró Störck-öt, hogy a mű kinyomtatását megsürgesse.

Értekezésünk bevezető soraiban említettük, hogy a tudományos akadémia levéltára megőrzött két latin nyelvű időjelzés nélküli levélfogalmazványt is Cornidestől, a melyek válaszul szolgálnak Weszprémi egy-egy levelére. Ezeknek közlését azért nem tartom szükségtelennek, mert belőlük megismerhetjük a két férfiú között fennálló baráti viszonyt. Főleg azonban Weszprémi gondos, lelkiismeretes munkásságának szolgálnak tükörképül. Ezek igazolják, hogy Weszprémi minden adatát eredetiből szándékozik meríteni, ha pedig ez neki nem sikerül, mások magyarázatával igyekszik alátámasztani állításait. Egyben ezekből a sorokból láthatjuk, hogy Cornides mintegy összekötő kapocsul szolgált Weszprémi és kora tudósai között. Ő hozva létre a levelezés lehetőségeit. Cornides azok közé a szerencsés kevesek közé tartozott, aki olyan könyvtárakat és levéltárakat is áttanulmányozhatott, amelyek mások előtt zárva maradtak. Amit könnyen kapott, készséggel bocsátott mások rendelkezésére is.

„Most, hogy egy kis szabad időm van és magamat is valamivel jobban érzem, alig menthetném magamat a hibától, ha levelezési kötelezettségemet tovább halogatnám. Felelni fogok tehát néhány szóval levelednek minden egyes fejezetére. Megkértél, hogy azon levelet, amelyet tanácsomra a kitűnő Pray Györgynek írtál és az enyémhez csatoltál, a lakhely felírásával postaküldönc által a nevezetnek küldjem. Minthogy nincs semmi, amit érdekedben ne tennék meg a legszívesebben, nemcsak leveledet küldtem Pozsonyba Praynak, hanem ezen velem igen bartáságos összeköttetésben álló férfiúnak ügyedben kérésemet is előterjesztettem. Nem kételkedem benne, hogy kívánságodat teljesíteni fogja. Így ír ő ugyanis a hozzám intézett levélben: Amiért Magyarország királynéja vizének feltalálását a (Mária-vizet) Erzsébetnek szeretném tulajdonítani, arra nézve más bizonyíték nem áll rendelkezésemre, mint azt hiszem az, amelyet – nem tudom melyik egykorú francia írónál, ha nem tévedek Praevotusnál olvastam. Kiri Pál és Kyr brassói orvosok életéről és munkáiról előbb nem közölhetek semmit, amíg vissza nem térek Erdélyből és igénytelen irodalmi készültségemmel papírra nem vetem. Akkor majd bőségesen kárpótolom mindazt, amit most akaratom ellenére elhanyagolok. Tamást, IV. István orvosát Nicetas Akominatus (Choniates) byzanci íróból ismerem, aki a Velenczében 1729-ben kiadott IV. könyve 1. fejezetének 66. lapján említi, hogy a Magyarok elhatározván, hogy a gyűlölt Istvánt csellel megölik, Tamást, ezt a kitűnő méregkeverő mestert megvesztegették. Midőn István üterét véletlenül felvágta, a sebet méreggel kente be, amely egész testében szétoszolván, életerejét megtámadta és Istvánt gyorsan megölte. Többet nem találtam ezen Tamásról sehol sem. Nem tudom, ismeretes-e

előtted Varignana Vilmos. Megtalálható ugyanis Fersetti velencei nemesnek kézíratos codexei között, melyeknek jegyzékét Joh. Fridericus Le Bret az ő magasinjában nyújtja. Azt a törvényt, amely a papságnak az orvosi praxist megtiltja, IX. Gergely hozta. Megismételte és mérsékelte VIII. Bonifác (Decretarium lib. III. tit. L. Cap. III.) Papok, éppúgy szerzetesek, sőt püspökök és érsekek is voltak, akik régen orvosi gyakorlatot folytattak. Hogy a papság régen orvosi gyakorlatot folytatott, arról minden idők története tanúskodik. IX. Gergely és VIII. Bonifác kora után is még sokáig foglalkoztak az egyházi rend tagjai egyháztudománnyal. Királyoknak és fejedelmeknek voltak udvari orvosaik. Legalább két példát hozunk fel ennek igazolásául. Jakab püspök Károly Róbert magyar király uralkodása alatt hazai évkönyveink szerint orvosi gyakorlatot folytatott. Stock János prépost a P. Wagner Károly által közzétett oklevelek szerint Zsigmond és a következő magyar királyok orvosa volt.¹⁶

A másik levélfogalmazvány így hangzik:

„A minap megkaptam szívélyes és udvarias leveledet. Hogy arra kissé későbbén válaszolok, tulajdonítsd folytonos utazásaimnak, amelyek engem barátomtól múzsáimtól, sőt önmagamtól is elvontak. Késedelmességemet remélem meg fogod bocsátani. Most pedig a dologra térek. Kyr Pálnak Brassóban kiadott orvosi könyveit Erdélyben hagytam, amit neked biztosan meg fogok küldeni, mihelyt Erdélybe visszatérek. Akkor telt kézzel fogok neked igen sok adatot szolgáltatni, amelyek Kyr és más erdélyi orvosok életére és kiadott értekezéseire vonatkoznak. Anti-Kertziusról a hírneves Fróniustól egyáltalán nem hallottam semmit. Rajta leszek azonban, hogyha magát a könyvet nem is tudom megszerezni, mégis kimerítő felvilágosítást szerezzek rá vonatkozólag. Egyébként ha gyönyörű vállalkozásodnak bármely tekintetben szolgálatodra állhatok, mindennemű segítségemet rendelkezésedre bocsátom... Csodálkozom, hogy nem teszel említést azon terjedelmes levelemről, amelyet Szirákból hozzád küldtem. Abban egy kissé többet fecsegtem a kitűnő Pray Györgynek a te terveidet támogató törekvéseiről, hasonlóképp azon köszvény-ellenes receptről, amelyet Erzsébet Magyarország királynéja saját kezével írt be egy breviáriumba, végül Magyarország fejedelmeinek felfedezett orvosairól. Sajnálám, ha az a levél elveszett volna. Nem mintha valami értéket tulajdonítanék neki, de mert kárbavesztett azon törekvésem, hogy nálad érdemeket szerezzek. Most a régi királyaink udvari orvosairól legyen szabad egy keveset szólanom. Azok között helyet foglalnak Tamás III. István alatt, Gellért Kun László, Jakab csanádi püspök Károly Róbert és Lajos, Hannelburgi János Zsigmond, Stock János Zsigmond és Albert, Manardus II. Ulászló uralkodása alatt. Az utóbbiról magad is megemlégtél egyet-mást. De nem kevésbé figyelemre méltónak tartom azt, ami ő róla Buda Vilmos orvosdoktor Thanatológiájában olvasható. Ami hátra van, az a te életed boldogságára vonatkozik. Kérem az Istent, hogy téged a haza, barátaid és a tudomány számra igen sokáig épségben és sértetlenül megőrizzen.”

Az 1787. esztendő végre meghozta Wespriemi vágyainak beteljesedését. Elhagyta a sajtót a Biographia IV. kötete is. Ez azonban nemcsak e nagy munkának volt utolsó kötete, hanem egész irodalmi munkásságának is. Életének hátralevő 12 esztendejében ugyanis tudunkkal nem írt semmit, vagy amit írt, az kéziratban lappanghat valahol. (...)

Aki végigolvasta a 'Succinctá'-t, csodálattal nézi azt, mint egy nagy helyről hordta össze a szorgalmas hangyanép. A felületes szemlélő sok feleslegesnek látszó alkatrésze is akad benne. Pedig ezek teszik e művet igazán örökbecsűvé és nélkülözhetetlenné a magyar irodalomban.

Mélységes hálával tekintünk vissza Wespriemi István orvosi és történetírói működésére. Gyönyörűséggel forgatjuk a 'Succincta' négy kötetét, mely annyi feledésbe ment régi magyar orvos emlékét támasztja új életre. A kiváló munkát legfeljebb ott nem élvezhetjük kedvünk szerint, ahol – valószínűleg a fontos bécsi összeköttetések és a királyi kitüntetés sugalmazta – hyperloyalis túlzásait olvassuk, ellentétben azokkal a leszólásokkal, melyekkel a magyar

¹⁶ Latinból fordítva.

politikai függetlenség és lelkiismereti szabadság harcaiban elvérzett nemzeti hőseinket illeti. Zápolya neki *regulus Hungariae*, ellenben Mária Terézia *magna mater nostra*, sőt még II. József is, ki eleinknek annyi keserűséget szerzett *optumus princeps* és *pater-patriae*. Thököly Imre csak *seditionum auctor* és Rákóczi Ferenc is csak *factiosus princeps*, *tumultuans princeps*, *sediciosus princeps*, aki anno 1703. *turbavit pacem Hungariae*, akinek szabadságharca csak *infaustus tumultus* volt az *universa Augusta Domus Austriaca* ellen, ki azonban – szerencsére – végül is megszökött az országból istentelen gonosz társaival egyetemben. (*Aufugit cum malaferiatis suis sociis*) stb. Mindezt annál is inkább megbocsájthatjuk a nagyérdemű szerzőnek, mert hiszen a történelemben sem az epitheton ornansok, sem másfajta jelzők nem szoktak örökéletűek lenni.